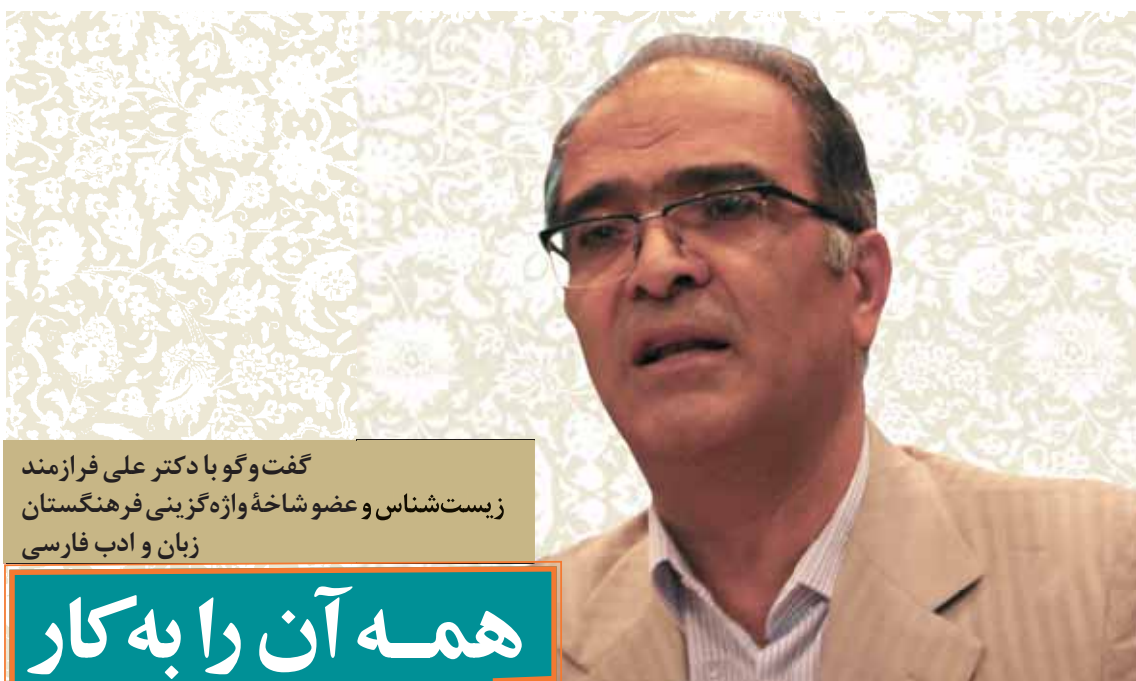

گفت و گو با دکتر علی فرازمند
زیست‌شناس و عضو شاخهٔ واژه‌گزینی فرهنگستان
زبان و ادب فارسی

همه آن را به کار خواهند بست

«من وقتی برابر نهادهٔ خوبی برای یک واژهٔ علمی می‌بینم که برایم مفهومی‌تر و زیباتر جلوه می‌کند، مایلیم به دو دلیل از آن استفاده کنم.

نخست، نداشتن یا به کار نگرفتن واژه‌های فارسی مناسب دو اشکال عمده دارد که بدون در نظر داشتن آن‌ها چنین بحث‌هایی فقط به درد طرفین این اختلاف نظرهای می‌خورد. نخست، متأسفانه مخالفان واژه‌سازی فارسی توجه ندارند که بخشی از آشفتگی موجود در متون علمی فارسی از نداشتن واژه‌های مناسب فارسی و یا به کار نگرفتن آنچه موجود و قابل دفاع است، منشأ می‌گیرد. هر که در ترجمه دست ماهرانه دارد، یا در تألیف متون علمی تلاش می‌کند (که اغلب باید از متون خارجی برای این تألیفات بهره بگیرد) از مشکل ساختن جمله‌ها و یا ترکیب‌های کلمه‌های خارجی برای ایفای مقصود آگاه است. عاریه‌گرفتن واژه‌های بیگانه در متون علمی، سلاست و شیوایی را از متن می‌گیرد و چنین متن‌هایی فقط برای کاربران همان رشته مفهوم هستند؛ اما برای خوانندهٔ کمی دور از مباحث، اغلب بسیار نامفهوم‌اند و چیزی عاید خواننده نمی‌کنند. بسیاری از متون علمی فارسی مانند سمی هستند که فقط به مزاج بیماران نیازمند خوش می‌آیند (مانند عادت به خوردن غذای بد)، ولی برای خواننده‌ای که بلاواسطه می‌خواهد از این متون بهره‌مند شود، نه تنها خوشایند نیست؛ بلکه خواندن آن‌ها بسیار وقت‌گیر است.

دوم، زبان علم علاوه بر مخاطبان بلافصل رشته‌های علمی،

«نظر شما دربارهٔ افرادی که فکر می‌کنند به کارگیری برابرهای فارسی واژه‌های علمی در کتاب‌های درسی، سبب می‌شود تا نسل جوان در استفاده از منابع دست اول و مشارکت در مجامع علمی با مشکل روبه‌رو شود، چیست؟

«به نظر من این‌گونه انتقادات از سوی افرادی مطرح می‌شود که از زبان فارسی و توانایی‌های آن بی‌خبرند. منظور آن‌هایی است که در بست به استفاده از واژه‌های بیگانه دل داده‌اند. مروری بر واژه‌های بسیاری که از گذشته وارد زبان علم شده و به راحتی و رغبت کامل از سوی مردم استفاده می‌شوند و نیز واژه‌هایی که جدید ساخته می‌شوند (و قابلیت خوبی برای استفاده دارند)، نشان می‌دهد که زبان فارسی علاوه بر آنکه توانایی کافی برای پیشنهاد برابر نهاده‌های مناسب دارد، امکان جافا دادن این واژه‌ها، در جاهایی که مناسب انتخاب شده‌اند، نیز به خوبی وجود دارد. متأسفانه تسلط زبان انگلیسی در دنیا و اینکه بیشتر منابع علمی به همین زبان نوشته و ارائه می‌شوند، بهانه‌ای است برای این دسته افراد تا در مقابل به کارگیری واژه‌های فارسی برابر، مقاومت کنند.

«شما که هم در سطح عالی تحصیلات زیست‌شناسی دارید، هم بخشی از این تجربه را در خارج از کشور کسب کرده‌اید و به علاوه تجربه‌ای هم در ترجمه و تألیف متون علمی فارسی دارید، وقتی برابر نهادهٔ مناسبی می‌بینید، چه واکنشی ابراز می‌دارید؟

پس برای آنکه زبان علم گسترش یابد هر زبانی اگر توانایی آن را دارد، باید در گسترش واژگان علمی خود تلاش کند

اعضای گروه‌های علمی باید بدانند که معرفی واژه‌هایی که درست انتخاب نشده‌اند به اعتبار فرهنگستان آسیب می‌رساند

واژگان، نخستین شرط پذیرش عمومی آن‌هاست. چه بسا علی‌رغم تلاش و بحث زیاد، واژگان پیشنهادی مقبولیت خوب پیدا نمی‌کنند و به اصطلاح خاک می‌خورند و نهایتاً هم توسط گروه‌ها پس گرفته می‌شوند.

اعضای گروه‌های علمی باید بدانند که معرفی واژه‌هایی که درست انتخاب نشده‌اند به اعتبار فرهنگستان آسیب می‌رساند. نکته دیگر اولویت دادن به واژه‌های پیشنهادی بسته به اهمیت آن‌ها و بسامد کاربرد آن‌ها در حوزه تخصصی و عمومی زبان باشد و در گزینش برابر نهادها به تمام جنبه‌های زبانی و امکان واقعی رواج آن‌ها توجه شود.

نکته مهم دیگر در به کارگیری این برابر نهادها جا و زمان درست پیشنهاد آن‌هاست. در پاسخ صریح و مرتبط با سؤال شما، جای تعجب است که علی‌رغم وجوب تلویحی استفاده از واژه‌های مصوب فرهنگستان در کتاب‌های درسی طی سالیان گذشته، به این موضوع که پیش‌تر از آن رواج داشت، اهمیتی داده نمی‌شد و اینکه چرا این امر ظاهراً واجب، یک مرتبه از سال اول دبیرستان باید شروع و اجرا شود؟ یادم هست روزی دخترم که دانش‌آموز سال چهارم ابتدایی بود، گفت که در موردی برابر نهاد رایج در کتاب سال سوم در کتاب‌های سال چهارم تغییر یافته بود و معلم و شاگردان نمی‌دانستند از کدام یک باید استفاده کنند! آموزش و پرورش باید برای به کارگیری این واژگان برنامه‌ای دقیق، مدون و یک‌پارچه داشته باشد و اگر استفاده از واژه‌های یک‌مرتبه در سال اول دبیرستان اجباری می‌شود، باید در تمام متون دبیرستان همزمان تغییر یابد. آیا چنین ساختار و امکان هزینه‌ای در آموزش و پرورش وجود دارد؟ شاید سزاوار این باشد که با یک برنامه جدی آموزش این واژه‌ها از پایه‌های ابتدایی آغاز شود تا گنجینه واژگان فارسی دانش‌آموزان به تدریج غنی و غنی‌تر شود. صدا و سیما و رسانه‌های دیگر نیز باید در این مورد بسیج شوند تا عموم مردم نیز به تدریج با واژگان جدید انس گیرند و با اقناع در به کاربردن آن‌ها کوشش کنند. پس به نظر می‌رسد موضوع چندان ساده نیست و نظرهای مخالف و موافق بدون برنامه ریزی یک‌پارچه در سطح کشور و بدون کوشش همگانی برای گسترش واژگان فارسی در هر رشته‌ای راه به جایی نمی‌برند.

✽ سپاسگزاریم

مخاطب عام نیز دارد که شمار آن‌ها بسی بیشتر از مخاطبان دسته اول است. مخاطبان عام زبان علم، با توجه به تسلط علم و کاربردهای آن در زندگی روزمره مردم، در دنیایی که بیش از پیش به ضرورت عمومی سازی علم توجه پیدا کرده است، دیگر بی‌اهمیت فرض نمی‌شوند. پس برای آنکه زبان علم گسترش یابد هر زبانی اگر توانایی آن را دارد، باید در گسترش واژگان علمی خود تلاش کند.

به نظر شما چرا این واژه‌ها با مخالفت کاربران مواجه می‌شوند و در واژه‌سازی به چه چیزهایی باید توجه کرد تا با اقبال بیشتری از سوی کاربران روبه‌رو شوند؟

علت مقاومت می‌تواند دلایل گوناگونی داشته باشد. ولی مهم‌ترین آن‌ها بی‌اعتقادی به توانایی زبان فارسی در گفت‌وگو از علوم نو و البته در همین رابطه شاید نداشتن دانش کافی از زبان فارسی است.

کشوری که متون ادبی گسترده قدیم و جدید فاخر آن بی‌تردید اگر نخستین در جهان نباشد، جزء نادر زبان‌های دارای چنین گنجینه‌ای است، چرا باید در برپایی زبان علم برای خود ناتوان باشد؟ من طی سالیان همکاری‌ام با فرهنگستان و همنشینی اصحاب دانشمند و دلسوز ادب و زبان فارسی در این نهاد، به تدریج به توانایی زبان فارسی آگاه شده‌ام و تردید ندارم که اگر همه نهاد‌های متولی تقویت زبان فارسی همدلانه و دانشمندانه با یکدیگر تعامل داشته باشند، این آگاهی در مقام نخست در کاربران درجه اول و سپس در بین کاربران دیگر ایجاد خواهد شد و کسی از به کارگیری و گسترش واژگان فارسی مناسب کوتاهی نخواهد کرد.

شاید اشاره به یک خاطره در یکی از جلسات فرهنگستان خالی از لطف نباشد که چطور باید از واژگان درست دفاع کرد و در رواج آن کوشید. یکی از حاضران این جلسه از اندیشمندان ادیب نیروی انتظامی بود که در مواجهه از نگرانی ابراز شده در مورد جا نیفتادن واژه پیشنهادی گروه انتظامی ابراز داشتند که اگر شما این واژه را درست می‌دانید نگران جا افتادن آن نباشید، زیرا اگر ما در مراسم صبحگاه استفاده از آن را اجباری کنیم، تا شامگاه همه آن را به کار خواهند بست!

اما نکته آخر برای اینکه واژگان پیشنهادی به کار گرفته شود: پیش از هر چیز تلاش درست و اندیشمندانه گروه‌های علمی و کارشناسان فرهنگستان در تجزیه و تحلیل کافی، انتخاب و معرفی